

Lina Buividavičiūtė

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g.12, LT-44280, Kaunas, Lietuva

Tel. +370 674 19511

El. p. lina_buividaviciute@yahoo.com

Moksliniai interesai: hermeneutika, modernizmas, postmodernizmas, egzistencializmas

EGZISTENCIJOS TIPAI RIČARDO GAVELIO ROMANE „VILNIAUS POKERIS”

Ričardo Gavelio kūrybos perskaitymas lietuvių literatūroje vis dar išlieka problemiškas. Autoriaus romanų recepcija yra prieštaringa, balansuojanti tarp modernizmo ir postmodernizmo teorijų. Straipsnyje analizuojamas vienas reikšmingiausių Gavelio romanų – „Vilniaus pokeris“. Tyrimas pagrįstas prielaida, jog postmodernioji kūrinio kompozicija slepia modernistinę romano koncepciją. Straipsnio tikslas – aktualizuoti postmodernistinę-modernistinę „Vilniaus pokerio“ poetiką, išskirti ir analizuoti egzistencijos tipus romane. Postkolonialistinė sulaužyto žmogaus būtis tyrime priešinama su autentiškos egzistencijos siekiniu ir galimybe. Autentiškos būties sąvoka straipsnyje analizuojama, remiantis Martino Heideggerio, Söreno Kierkegaardo, Martino Buberio filosofija. Dialogiško pasakojimo samprata siejama su Michailo Bachtino išvalgomis.

Darytina išvada, jog prasminė „Vilniaus pokerio“ kvintesencija yra modernistinė. Autentiškos būties siekinys romane yra dialogiškas, tačiau iki galo nerealizuotas. Siekiantysis tikrosios egzistencijos pasiklysta postmodernistiniame niekio žaidime.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: egzistencializmas, postmodernizmas, postkolonializmas, dekonstrukcija, autentiška būtis, dialogiškumas, monologiškumas, polifoniškumas.

Ričardo Gavelio (1950–2002) kūrybos recepcija vis dar išlieka problemiška, nevienalytė. Vienas žymiausių lietuvių prozininkų ir dabartiniame lietuvių literatūros mokslo kontekste vertinamas prieštaringai. Šokiruojantys, erotizuoti, sunkiai perskaitomi Gavelio romanų pasauliai literatūros tyrėjų dažnai identifikuojami kaip postkolonialistinio būvio problematiką atskleidžiantys atributai. Gavelio sukurtas subjektas neretai traktuojamas kaip *simuliakrinės tikrovės šizofrenikas*, erotomanija ir gigantomanija sergantis, parodijos vertas postkolonialinis žmogus. *Autentiškos būties* prielaidos išskė-

limas, koncepto tyrinėjimas *dialogiškumo* aspektu – naujas žvilgsnis į intertekstualią, daugiaprasmę autoriaus kūrybą.

Tyrime remiamasi prielaida, kad postmodernistinėje romano aplinkoje slypi autentiškos būties pradas, siekiamybė. *Vilniaus pokeryje* R. Gavelis pavaizduoja gyvenamojo pasaulio griūtį, dekonstruoja angažuotame erdvėlaikyje esančias blogybes, įvardija ir parodijuoja *pseudožmogaus pseudoegzistencijos* ypatumus. Vytauto Rubavičiaus teigimu, „*Vilniaus pokeris*“ <...> klasikinės modernistinės prozos stambiosios prozos apraiška. Tokiai prozai

svarbu sumanymas, idėja, konstrukcija.“ (2007, p. 113). Konstruodamas postmodernųjų pasaulį, R. Gavelis ne tik leidžia, bet ir *verčia* skaitytoją modernistiškai tą pasaulį atkoduoti: suvokti gyvenamojo pasaulio absurda ir pažadinti dvasią autentiško egzistavimo galimybei. Pasak Jūratės Baranovos, *Gavelis (kaip, beje, ir Jurga Ivanauskaitė) yra pirmieji lietuvių literatūros atstovai, įkėlę koją į postmoderniosios kūrybos lauką – tai žymi intertekstualių ženklų prisodrintas miesto chronotopas. Vis dėlto greta simuliakrinės hipertikrovės Gavelio kūryboje dar vyrauja medžiaginės, atpažįstamos realybės vaizdiniai* (Baranova 2006, p. 320).

Straipsnyje keliami **hipotezė**, jog autentiška būtis yra dialogiška – dinamiška, atvira, daugiabalsiška, tačiau neįmanoma be unikalios, vienatinės Aš ištaros radimo polifoniškoje balsų jūroje.

Tyrimė taikoma **hermeneutinė** teorija, aktualizuojamas dialogiškumo aspektas. **Autentiškos būties** fenomeno analizė pagrįsta egzistencinės filosofijos kontekstu.

Autentiška būtis yra dialogiška

Michailas Bachtinas identifikavo pamatinius dialogiškos veikėjo sąmonės ypatumus: *skvarbusis žodis* – realiojo dialogo kreipinys; *užslėptoji polemika* – vidiniu monologu, mintyse steigiamas disputas su Aš antrininku, kitu ir pasauliu; maištingas, daugiabalsiškas *kreipimosi žodis*, gyvenamojo pasaulio duotybių kvestionavimas.

Martinas Buberis akcentavo ir aiškino veiksmingos filosofinės komunikacijos dialogo funkciją. Dialogas, pasak Buberio (2001, p. 51), – sąmoninga prasminga atvertis pasauliui, jo priklausiniams *ir*

beatodairiškas solipsistinės tvirtovės įveikimas, bylojantis pokalbis, galimas ir išorinėje tyloje.

Remiantis M. Bachtino ir M. Buberio išskirtomis dialogiškumo sampratomis, darytina išvada, kad autentiškos būties siekinys yra dialogiškas. Šuolis į būtį, egzistencinė ribinė situacija galima tik introspektyviai reflektuojant pasaulio duotybes – gausybę kitų ištarų, nuolat skambančių būties balsų. Dialogas – tai tikrąją esatį steigianti kuriančiosios, fenomenologinės sąmonės galia. Autentiškas disputas – tiesos kaip savojo balso paieška. Esminė jos sąlyga yra dekartiškoji abejonė, maištas, regimybės demaskavimas. Dialogiška sąmonė, pirma, yra atvira sau (savistaba, savityra, formaliai pasyvi, vidujai labai intensyvi kitų būčių interiorizacija – grožiniame kūrinyje atskleidžia vidinio monologo struktūromis), antra – ne mažiau atliepanti kito kalbėsenai (meno veikale reiškiasi kaip Bachtino identifikuotas būties minimumas, *realusis dialogas su kitu*).

Monologiška būtis yra neautentiška, *netikroji*, paskandinta kolektyviniame būvyje. *Homo neautenticus* būtis koreliuoja su M. Heideggerio filosofijoje įvardyta *das Man* (minios, kasdienybės žmogaus – aut. past.) egzistencija: „Vidutinybė yra *das Man* egzistencialistinis bruožas. <...> Ši vidutinybė <...> pavydžiai stebi bet kokią išsiskiriančią išimtį. Kiekvienas pranašumas yra be triukšmo nuslopinamas. Visa, kas originalu, yra kaipmat suniveliuojama, tarsi tai būtų seniai žinoma. Visa, kas sunkiai iškovota, paverčiama patogia banalybe. Kiekviena paslaptis praranda savo jėgą. Šis vidutinybės rūpestis dar syki atskleidžia esminę čia-būties tendenciją, kurią mes vadiname visų būties galimybių

sulyginimu (Einebnung)“ (1992, p. 78). Neautentiškas *suvidutinėjes* subjektas nepatiria nuostabos fenomeno, vengia akistatos su svetimumu ir nepažinumu alsuojančia esinių būtimi, bėga nuo pamatinio Aš mirtingumo fakto, ribinės situacijos potyrio. Kūrinyje monologiška būtis realizuojama vienaplanišku pasakojimu, visažinio naratoriaus figūra, neprieštaringu, nesudėtingu, paklūstančiu stereotipams, veikėjų paveikslu.

Dialogiškos-autentiškos būties steigtis yra itin problemiška – atsivėrimas sau ir kitam – sudėtingas, prieštaringas aktas, kuris neimplikuoja taip trokštamo pažinimo sėkmės. Pasak J. Kristevos, „<...> kito sąmonė lieka nepermatoma mano sąmonei: kito sąmonę aš galiu tik stebėti. Kitas taip pat kuria save kaip „gryną duotybę“, užuot buvęs „tuo, kas esu aš“. Kadangi vienintelė sąmonė, kuri man atsiveria nuosavu temporalumu, yra tiktai mano sąmonė, ji praranda objektyvumą... <...> Taigi sąmonė susiduria su dviem neįveikiamomis kliūtėmis: sąmonių sklaida (jų plioralumu) ir sąmonių kova“ (2003, p. 193).

Dialogiškos, bylojančios būties prieštaringumas slypi pačioje kalbos fenomeno prigimtyje: ištara yra subjektyvi, negebanti perteikti tikrojo potyrio, lengvai pasiduodanti monologiškojo pasaulio vilionėms, beprasmiam šnekėjimui: „Ir kadangi šneka prarado pirminį būtiškąjį ryšį su apšnekamu esiniu ar tokio ryšio išvis neturėjo, ji girdima ne kaip pirmapradis šio esinio bylojimas, o tik kaip *perpasakojimas* ar *paskala*. <...> Šnekalai <...> ne tik atpalaiduoja nuo būtinybės siekti tikro supratimo, bet sukuria tam tikrą indiferentišką suprantamumą, kuriam nebėra jokių paslapčių.“ (Heidegeris 1992, p. 84–85).

Galime daryti išvadą, jog autentiškos-dialogiškos egzistencijos steiginy yra sudėtingas, didelio sąmoningumo ir skausmingos dvasinės praktikos reikalaujantis aktas.

Egzistencijos tipai

Vilniaus pokeryje galima išskirti du pagrindinius egzistencijos tipus: tai – *homo neautenticus* ir *autentiškos būties siekėjai*. *Homo neautenticus* yra nevienalytis darinys, *homo sovieticus* ir *homo lithuanicus* konstruktas.

Homo sovieticus. Tai savita *homo sapiens* – protingojo žmogaus – parodija. Tai nesugebanti atlikti svarbiausios žmogaus priedermės žemėje – kurti – rūšis. *Homo sovieticus* nebūdinga individuali tapatybė. Tai, kalbant romano terminologija, – *iškanuoti* padarai (sovietinės sistemos meistrų tvarinys, savotiškas Frankenšteino kūrybos analogas). Jie kalba orveliška naujakalbe, ištikimai tarnauja sistemai ir gyvena pagal *naujažmogių* principus. Dėl savo (anti) idealų gali būti sadistai, jiems svetima empatija, emocinis intelektas ir bet kokie būti jautinantys veiksniai. *Iškanuotos* būties simbolika romane tampa pakeistos, išpreparuotos, *hominem sovieticum* dariniu papildytos arba tarakonų apniktos smegenys: „Jo šnekoje išvis nebuvo žmogiškų žodžių įprasta prasme. Tasai Molotovas buvo idealus naujažmogis... <...> Jis buvo baisus tuo savo nežmogiškumu. Visa, kas žmogiška, jam buvo svetima.“ (Gavelis 1990, p. 279). *Homo sovieticus* kolektyvinės, angažuotos sąmonės produktas. Dera pastebėti, jog ir šio egzistencinio porūšio tapatybė nėra vienalytė: egzistuoja iš prigimties *iškanuotieji* ir *atsivertėliai* – kamufliažo meistrai, prisitaikėliai-konformistai. Tokiai tarpinei rūšiai romane atstovauja bibliotekoje dirbanti partinė Elena.

Remiantis egzistencializmo pradininko Sørenso Kierkegaardo sukurta egzistencine paradigma, sudaryta iš trijų dominančių (*estetinis, etinis ir religinis* buvimo pasaulyje būdai), *homo sovieticus* ir dažnas *homo lithuanicus* priklausytų estetinei būties pakopai. Estetinė būtis pasižymi egocentriškumu, betarpišku malonumų siekimu, juslumo pasirinkimu – bėgimu nuo tikrosios būties sudėtingumo ir egzistencinio skausmo (žr. Kierkegaard 1997, p. 85–110). Įdomu tai, kad estetiška vadinama būtis *Vilniaus pokeryje* kartais virsta antiestetišku, groteskišku būviu: „Jis šliaužioja apie ją, o ji tebeklūpo, šlykščiai prasižergus, atstačius užpakalį, vis kelia jį aukštyn, riečiasi, tarsi norėtų išsiverst išvirkščia.“ (1990, p. 95).

Homo sovieticus būtis savo prigimtimi paneigia bet kokią A. Camus implikuotą *sizifiško* maišto idėją, kurios genezei besąlygiškai būtinas introspektyvus disputas, dialogiška, klausianti ištara.

Homo lithuanicus būva tarpinėje grandyje, jo egzistencija drungna: nei autentiška, nei visiškai suniveliuota ir masiškai kolektyvizuota kaip *homo sovieticus*. Esminė *hominis lithuanici* tragedija – sulaužyto žmogaus sindromas: praradęs autentišką gyvenamąjį pasaulį, šis egzistencinis vienetas neteko pamatinės dvasinės atramos („*Homo sovieticus* iššifravo Visatos Subinės struktūrą ir prie jos prisitaikė. *Homo lithuanicus* prie nieko neprisitaikė, todėl yra nė joks“ (1990, p. 309)). Iš esmės, *hominis lithuanici* kūno ir dvasios duomenys nėra visai blogi, tačiau atimtas prigimtinių poreikių patenkinimo orumas, prarasta kūrybinės galios laisvė susilpnino gyvybinį polėkį. Lietuvos siela stekenama per fizinės stokos paradigmą. Tai identifikuodamas martraštininkas remiasi Abrahamo Maslow išskirtu žmogaus poreikių hierarchijos konceptu:

„Kad žmogus pajustų dvasios alkį, turi būti ne tik sočiai, bet ir skaniai pamaitinęs kūną, ne tik šiltai, bet ir dailiai apsirengęs. Tik tuomet gali susimąstyti, kad jam, rasi, reiktų ir šio tokio peno dvasiai.“ (Gavelis 1990, p. 274). Ryškiausi *hominis lithuanici* tapatybės realizatoriai romane yra bibliotekos darbuotojos Marija, Beta, Gražina: „Liūdniausia, kad jeigu joms duotų gerų dešrų, kvėpalų ir apatinių kelnaičių, jos paliktų visai patenkintos gyvenimu.“ (Ten pat, p. 274).

Kaip minėta, *hominis lithuanici* būvis yra neautentiškas, atitinkantis estetinę kierkegardiškąją paradigmą. Toks subjektas taip pat vengia tikrojo šuolio į būtį; *hominis lithuanici* susidūrimas su egzistencija – priverstinis, paskatintas žemesniųjų poreikių patenkinimo stokos. Šio potipio subjektas – *tylusis maištininkas iš buitishkos pareigos* – neprimena Camus Sizifo. *Hominis lithuanici* laisvės troškimas gana primityvus: siekiama ne minties, sprendimo savarankiškumo, bet galimybės nevaržomai naudotis deficitinėmis gėrybėmis. Patenkinęs kūniškąsias reikmes, *homo lithuanicus* galbūt ir sumanytų, martraštininko žodžiais tariant, pamaitinti dvasią. Tačiau tai jau būtų ne autentiškas maištas, o banalus konformizmas, taigi – taip pat monologiškos būties steiginy.

Homo sovieticus ir *homo lithuanicus* būtis – tikrosios egzistencijos antitezė: monologiška, vienaplaniška, neklausianti ir neabejojanti (anti)tiesos monogamija.

Autentiškos dialogiškos egzistencijos steigėjai

Nors martraščio autorius Martynas pats save priskiria *hominis lithuanici* tapatybei, straipsnio autorės manymu, šis personažas,

kaip ir *tuteiša* Stefa Monkevičiūtė, priskirtinas nesėkmingos realizacijos autentiškos būties steigėjams. Ryškiausiai autentiškos būties paieškos atsispindi Vytauto Vargalio ir Gedimino Riaubos egzistencinėse plotmėse. Tyrime aktualizuojamas Vargalio tikrosios būties steiginys.

Visų autentiškos būties steigėjų uždavinys – sudėtingas ir *donkichotiškas*. *Vilniaus pokerio* subjektai esti fragmentuotoje niekio aplinkoje, angažuotame erdvėlaikyje. Tai sulaužytos tapatybės, šizofreniškos sąmonės savininkai, kurių dialogo mėginys pasmerktas atsimušti į monologiško pasaulio sieną.

Vytauto Vargalio, pagrindinio romano (anti)herojaus, autentikos siekinys – itin problemiškas. Apibūdinamas jo tapatybę, martraštininkas Poška teigia: „Mane domina žmonės. O jų pažinojau ne tiek jau daug. Jų taip reta. Tvirtai sakau: Vytautas Vargalys buvo žmogus.“ (Gavelis 1990, p. 247).

Martynas liudija labai svarbų Vargalio autentiškos būties steigimo kliuvinį: ištrūkęs iš fizinio lagerio, Vargalys patenka į dvasinį. Veikėjo sąmonė skyla. Pasaulis herojui tampa belaikis – kaip amžinoji solipsistinė Vilniaus tvirtovė, iš kurios jis visomis išgalėmis mėgina išsiveržti. Kritikavęs Camus Sizifą, Vargalys – paranoiškas būties maištininkas – tampa itin artimas šiam mitiniam metaforizuotos absurdiškos būties herojui. Camus mąsto paradoksalią autentiškos būties galimybę: ji įmanoma tik suvokiant ir patiriant jos neautentiškumą kaip visuotinio absurdo dėsnį. Camus siūloma išeitis – absurdo dar neuzurpuota laisvės galimybė, kuri unifikuoja ir steigia būtį.

Vidiniame Vargalio monologe itin ryški *užslėpta polemika, kreipimosi žodis* – visą veikėjo sąmonės erdvę užpildanti *svetimo*

žodžio nuojauta. Save Aš iš dalies pažįsta per Kitą, kurio nuomonė geba lemti Aš reprezentaciją pasaulyje. Kita vertus, Aš geidžia išsilaisvinti iš Kito įtakos, „būti pats sau“. Taip, pasak Bachtino, gimsta polemiskas sąmonės konfliktas: „Savęs įteisinimas skamba kaip nepaliaujanti paslėpta polemika arba paslėptas dialogas apie save patį su kitu, svetimu žmogumi“ (1996, p. 245). Autentiškos *Vilniaus pokerio* būties prielaida steigiasi per *skausmingą polifoniją* – nesibaigiantį disputą su Aš antrininko tiesa, su Kitu ir pasaulio duotybėmis. Į teksto ir konteksto polemiką kviečiamas įsilieti ir romano adresatas-skaitytojas: „Nelaukiau atpildo, bet vis dėlto koviausi. Ir tebesikaunu. Už ką? Po velnių – už tave, ir tave, už jus visus!“ (Gavelis 1990, p. 21). Paskatintas *Vilniaus pokerio* dialogiškumas, polemikos geismas bent iš dalies lemia romano persvaziją.

Polifoniškas Vargalio *kreipimasis* realizuojamas retoriniais klausimais, kurie kviečia Vargalio sąmonę į amžiną dekartišką abejonę, *neatsakomaisiais* besiliejančių savojo balso radimo geismą. Dialogas-disputas su pačiu savimi atskleidžia sintetinančią, kuriančią vaizduotės galią. Retrospektyvios digresijos egzistuoja vienoje plotmėje su vadinamąja dabartimi. Dialogiškos sąmonės perspektyvoje kaitomi balsai nejučia lydi ir demaskuoja vienas kitą, gimusią mirčiai ištarą seka antra. Pats Vargalys deklaruoja belaikės esaties dabartiškumą – taip pagrindžiama fenomenologinė daugiabalsiškumo prigimtis. Prisiminimai ne pasyviai atgaminami, bet gimsta *dabar* juos reflektuojančioje sąmonėje. Paradoksalu, tačiau Vargalio ir Antrininko dialogas vyksta nuskaidrėjusio sąmoningumo šviesoje: „Tik praradusieji dvasią bauginasi vidinių

pabaisų. Tik netekusieji atsvaros apsimeta, kad jų vidus grynas ir dailus. Išties didis tegali tapti, sujungęs savo dangų su savo pragaru“ (Gavelis 1990, p. 39). Nepaisant šizofreniškų Vargalio sąmonės apraiškų, iškreiptų tikrovės vaizdinių, herojus suvokia žmogaus prigimties daugiabalsiškumą ir nepageidaujamų ištarų neeliminuoja. „Kiekvienas tikras ieškojimas yra pragariškas, didieji atradimai padaromi ties beprotybės riba“ (Ten pat, p. 79). Ši riba – egzistencinės ribinės situacijos atitinkmuo.

Vargališkasis dialogas pasižymi intertekstuali kultūriniu, filosofiniu, politiniu, istoriniu dėmeniu – polemizuojanti sąmonė yra intelektualai, žaidybiška, ironiška, pastišiška. Identifikuoti kontekstai literatūros sociologijos plotmėje vertintini kaip esamojo laiko tikrovę formuojantys laukai – herojaus savasties steiginyis jau nebekuriamas kolonialistinio būvio priemonėmis – kultūrinėmis barikadomis. Dialogiškas Vargalio monologas tarpsta didesnių laukų viduje. Itin polifoniškame herojaus sąmonės diskurse pinasi LDK mitai, Stalinas, Brežnevas, žydiškasis identitetas, Kafka, Camus, Polianskis...

Reikšminga romano tiesa skleidžiasi per kūniškąjį dialogą. Viena vertus, kūno poetika atveria vidinį subjekto santykį su išorine savasties projekcija. Kita vertus, kūniškasis Aš-Kito santykis atskleidžia tarpsubjektinės komunikacijos problemiškumą. Vidinio monologo vyksme kūnas tarnauja ir kaip galios raiška (todėl kūrinyje tiek daug psychoseksistinių manipuliacijų, vyriškojo seksualinio pajėgumo įrodymų), ir kaip būdas parodyti Aš-ir Aš projekcijos neatitikimą, egzistencialistinį susidvejinusio subjekto (stebinčiojo ir stebimojo Aš) skilimą. Tai puikiai iliustruoja Vargalio at-

likta *apžiūra*: „Dabar stoviu visiškai nuogas prieš veidrodį – mano kūnas sužvarbęs, bet aš atkakliai žiūriu į save – jau valandą ar dieną, ar savaitę. <...> Kažkas čia netikra, nepatikima, tarytum dailininkas tebutų siekęs pigaus efekto. <...> Tarp veidrodžio rėmų esu aš pats, bet kartu ne aš, o kažkoks jis, piktomis akimis žvelgias į mane“ (Gavelis 1990, p. 35–36). Iškalbinga šios citatos duotybė yra skaidriojo pažinimo negacija: visą savo kūniškąjį Aš subjektas regi tik per kitą žmogų arba mediją (nuotraukos, kino juosta, šiuo atveju – veidrodis). Medija kaip tarpininkas suponuoja betarpiško pažinimo negalimumą ir pagrindžia egzistencinę neperprantamo pasaulio idėją. Paradoksalu, tačiau vaisingiausias vidinio monologo pliūpsnis Vargalio sąmonėje gimsta Riaubai skambinant džiazuojančią *Vilniaus pokerio* variaciją. Būtent tada išsivynioja visas žmogaus būties prasmių ir beprasmybių kamuolys, kurio siūlai – muzikos garsai – įveikia kalbos neatitikimo barjerą: „Dabar Gedis groja vienvatę, težią, lėtą Vilniaus vienvatę... <...> Tai buvo nebe muzika, bent jau ne vien muzika – juodosios magijos seansas (asociacija su „Meistro ir Margaritos“ Volando magijos seansu – maskviškių ydų demaskavimo žaidimu – aut. past.), akių atvėrimo ritualas, tiesos akimirksnis, ispaniškasis *momento de verdad*“ (Gavelis 1990, p. 127–129). Vytautas Vargalys teigia iracionaliojo, intuityviojo pažinimo privalybę. Tikrasis būties potyris skleidžiasi kaip individualioji empirinė duotis ir kūrybiška jos refleksija: „Niekas iš mūsų nežino, *kuo* yra kaltinamas (asociacija su Kafkos *Procesu* – aut. past.). *Jų* tikslas negali būti aprašytas logiškai, čia gali padėti tik metaforos ir nuojautos, absurdiškos asociacijos ir poetiniai sugretinimai. Tik poetinė nuojauta

gali atvesti į Kelią, tik ji prasiskverbia pro patalogikos šarvą kaip kvapas pro aklina uolą“ (1990, p. 138–139).

Iracionalųjį Vargalio sąmonės dėmenį pagrindžia juslingasis, per kvapo-pojūčio sąveiką, atitikmenį (*correspondance*) gimstantis intuityvusis, kūrybiškas pažinimas. Kvapas – patikimiausias praeities sargas, autentiškos savasties liudytojas, perspėjantis apie pavojų ar pranešantis apie malonų objektą ar subjektą. Todėl šio pojūčio nykimas romane siejasi su neišvengiamai artėjančia mirtimi: „Neužuođziu jokių kvapų – jie irgi apmirę. <...>... mano jutimai neturi prasmės, jei nėra kv uosti, lytėti, skanauti“ (Gavelis 1990, p. 228).

Kaip priešprieša niveliuojančiai erotomanijai romane pateikiama kita Vargalio siekiamybė – *etinis* būvis, kuriančios meilės potencijos aktualizacija. Romane stebimas protagonisto gyvenimo pakopų virsmo mėginys, estetiniam būviui transformuojantis į etinį, patiriant ribinę situaciją, melancholijos dvelksmą. Vis dėlto dera pastebėti, jog Kierkegaardo išskirta aukščiausia – religinė – gyvenimo pakopa kūrinyje lieka nerealizuota. *Vilniaus pokerio* pasaulėvaizdyje Dievui vietos nėra – romane jis jau seniausiai *pakabintas ant būties vartotojų suręsto kryžiaus*. Vargalio dialogas nepaženklintas Buberio identifikuotos *bylojimo šventybės*, todėl nėra iki galo autentiškas.

Realiojo Vytauto Vargalio ir Kito dialogo realizacija taip pat itin problematiška: herojus įvardija esminius dialogiško kreipimosi į kitą kliuvinius: tai kalbos ribotumas, žmogaus dvasios ir minties polėkius ribojanti aplinka, *kanukiški* Jų veiksmai, paverčiantys subjektą egocentriška solipistinėje monologiškoje esaties tvirtovėje užsibarikadavusia būtybe, kuri nebesugeba

kreiptis į kitą, kaip į lygiavertį, savaimingai vertingą *hominis sapienti*: „Martyno smakras vos pastebimai tirtėjo iš susijaudinimo. Jį visad sukrečia jo paties pasauliniai atradimai. Mane labiau domino šuo... <...> – Na ir kas? – burbtelėjau. Neturim tai neturim“ (Gavelis 1990, p. 31).

Vis dėlto *mylinčiojo suinteresuotumo dimensija* (jausmas Lolitai) verčia Vargalį pačiam siekti dialogiško santykio su Kitu, iš naujo spręsti egzistencinę nesusikalbėjimo problemą. Herojus renkasi nebyliojo dialogo galimybę, taip realizuodamas Buberio išskirtą bylojančios *neikalbintos ištarnos* galimybę: „Mudu tylėjom, nes tai buvo galbūt vienintelis būdas nors kiek susišnekėti. <...> Jie negali išbrauti tik į dviejų protų, keturių akių nebylų pokalbį. Sunkiausia pasaulyje – kaip nors susišnekėti. (Aš jaučiu, tikiu, noriu tikėti, kad mudu su Lolita taip susišnekam.)“ (Gavelis 1990, p. 161). Vis tik Vargalio ir Lolitos dialogas pasirodo esąs dar vienas nulemtos nesusikalbėjimo pavyzdys, ištaramis apsigaubęs *majos* pavidalas, vedantis į polemizuojančiųjų susinaikinimą. Nesėkmingą perspektyvaus Vytauto Vargalio vidinio monologo baigtį lemia negalėjimas įsteigti savojo balso, kuris yra uzurpuojamas besočio Vilniaus miesto kūno, įsiurbiamas į juodąją *Visatos subinės* kiaurymę.

Vargalio sąmonėje tarpo per daug sudėtingų, prieštarų, intelektualių, intertekstualių balsų, kurie užvaldė herojų ir galutinai nulėmė šizofreniškos būties diagnozę. Čia galima koreliacija su postkolonialistiniu būviu. Artūras Sverdiolas taip identifikuoja jo problematiką: daugybė kultūrinės informacijos buvusį *sovietinio mentaliteto bendrasavininkį* pasiekė per greitai, be išsamesnio konteksto – jam sunku deramai suvokti bei įvertinti tokį polifonišką srautą

(2006, p. 96–99). Darytina svarbi išvada: sąmonės daugiabalsiškumas savaime neimplikuoja pilnaverčio būties dialogiškumo. Neradęs savojo balso, subjektas pasmerktas plūduriuoti svetimų ištarų polifonijoje. Kita vertus, dialogiškas autentiškos būties steiginy – sudėtingas uždavinys net ir *sveikos sąmonės* subjektui. Tikrosios egzistencijos siekimas – nuolatinis laviravimas ant plono dichotomiško būties-nebūties, esmo-niekio liūno: „Paukščiai dingo, o aš pamaži prarandu savo dvasią, imu virsti kažkuo kitu. Net smalsu, kas yra tasai kitas? Žvėris ar demonas? Beprotis? Tamsybių pasiuntinys?“ (Gavelis 1990, p. 61).

Išvados

Autentiška būtis yra dialogiška – daugiabalsiška, atvira pati sau bei Kitam, nuolat polemizuojanti ir kvestionuojanti pasaulio duotybes. Neautentiška egzistencija yra monologiška – vienabalsiškos solipsistinės tikrovės imitacija. Tikrosios egzistencijos steiginio problemišumą *Vilniaus pokeryje* iliustruoja postmodernistinė kūrinio sąranga ir postkolonialaus būvio raiška. Autentiškos būties galimumą romane pagrindžia modernistinė-dekonstrukcinė kūrinio koncepcija. Monologiška-neautentiška esatis būdinga dviems *Vilniaus pokerio* egzistenciniams potipiems: *hominis sovietici* ir *hominis li-*

thuanici. *Hominis sovietici* esatis yra monologiškesnė. *Hominis sovietici* egzistencijos monologiškumą lemia: kolektyvinis būvis, individualumo negacija, kritiško mąstymo, introspekcijos ir refleksijos nebuvimas. *Hominis lithuanici būties* monologiškumą formuoja: tyliojo maišto idėja, prisitaikėliškumas, baimė, nepasitenkinimas konformistinio būvio stoka. Egzistencialistinis *Vilniaus pokerio* perskaitymas leidžia daryti prielaidą, kad greta postkolonialinio būvio dekonstrukcijos romane atkoduotina platesnė – ontologinė dimensija. Ryškiausias autentiškos būties steiginy būdingas Vytautui Vargaliui ir Gediminui Riaubai. Vytauto Vargalio būties dialogiškumas steigiamas per kovotojo, emocionalaus maištininko, *Jų* sistemos dekonstruotojo tapatybę, ribinės situacijos potyrį, egzistencijos absurdo, nebylojančios kalbos išisąmoninimą. Autentiškos pasakotojo būties steiginy – sudėtinis, sudarytas iš juslių (kvapo), garsų, kūno, ištaros dialogiškumo. Sąmonės daugiabalsiškumas neimplikuoja pilnaverčio būties dialogiškumo. Neradęs savojo balso, subjektas pasmerktas plūduriuoti svetimų ištarų polifonijoje. Sėkmingai veikėjo dialogiškos egzistencijos realizacijai sutrukdo lagerio sulaužyta tapatybė, monologiškas aplinkinis pasaulis, serganti sąmonė, kalbinė neišreiškiamybė.

Literatūra

BACHTIN, M., 1996. *Dostojevskio poetikos problemos II*. Vilnius: Baltos lankos.

BARANOVA, J., 2006. *Filosofija ir literatūra: priešpriešos, paralelės, sankirtos*. Vilnius: Tyto alba.

BUBER, M., 2001. *Dialogo principas II*. Vilnius: Katalikų pasaulis.

RUBAVIČIUS, V., 2007. Įminklintas. In: *Bliuzas Ričardui Gaveliui*. Vilnius: Tyto alba.

GAVELIS, R., 1990. *Vilniaus pokeris*. Vilnius: Vaga.

HEIDEGGERIS, M., 1992. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.

KIERKEGAARD, S., 1997. *Liga mirčiai*. Vilnius: Aidai.

KRISTEVA, J., 2003. *Maišto prasmė ir beprasmybė: psichoanalizės galios ir ribos I*. Vilnius: Charibdė.

SVERDIOLAS, A., 2006. *Apie pamėklinę būti*. Vilnius: Baltos lankos.

Lina Buividavičiūtė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: hermeneutics, modernism, postmodernism, existentialism

TYPES OF EXISTENCE IN THE ROMANCE *VILNIUS POKER* BY RIČARDAS GAVELIS

Summary

The reception of Ričardas Gavelis's works still remains problematic. The conception of the author's novels is controversial, balancing between theories of modernism and postmodernism. This article focuses on one of Gavelis's most significant novels, *Vilnius poker*. The analysis is based on the assumption that the postmodern structure *hides* the modern conception of the novel. The aims of the article are to actualize a modern-postmodern poetics and to analyze the types of existence in the romance. The possibilities of an authentic existence are analyzed in contrast to the monological, postcolonialistic "broken human being". The analysis of the concept of authentic being is based on the philosophies of Heidegger and Kierkegaard. The concepts of dialogical and monological being are based on the works of Bakhtin and Buber. The article is based on hermeneutic methodology and the theory of dialogue. The concept of authentic being is analyzed in the context of existentialism.

In the theoretical part, the author describes the problems of authentic dialogical being in general, and analyses the context of existentialism and the differences between dialogue and monologue. In the first practical part, the types of the monological being in *Vilnius poker* are analyzed. In the second

Lina Buividavičiūtė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: hermeneutyka, modernizm, postmodernizm, egzystencjalizm

TYPY EGZYSTENCJI W POWIEŚCI RIČAR- DASA GAVELISA *VILNIAUS POKERIS*

Streszczenie

Odczytanie twórczości Ričardasa Gavelisa w literaturze litewskiej pozostaje kwestią problematyczną. Recepcja powieści tego autora jest pełna sprzeczności, balansuje między teoriami modernizmu i postmodernizmu. Niniejszy artykuł zawiera analizę jednej z najbardziej znaczących powieści Gavelisa – *Vilniaus pokeris* (Wileński poker). Badanie oparto na założeniu, że postmodernistyczna kompozycja utworu kryje w sobie modernistyczną koncepcję powieści. Celem artykułu jest aktualizacja postmodernistyczno-modernistycznej poetyki utworu oraz wyodrębnienie i analiza typów egzystencji występujących w powieści. Postkolonialny byt złamanego człowieka jest w badaniu przeciwstawiany dążeniu do egzystencji autentycznej i możliwością takiej egzystencji. Pojęcie bytu autentycznego jest w artykule analizowane w odniesieniu do filozofii Martina Heideggera, Sörena Kierkegarda i Martina Bubera. Koncepcja dialogowości narracji nawiązuje do rozważań Michała Bachtina.

Nasuwa się wniosek, że dominanta znaczeniowa analizowanej powieści ma modernistyczną proveniencję. Dążenie do bytu autentycznego ma w powieści charakter dialogowy, lecz do końca nie-zrealizowany. Dążący do prawdziwej egzystencji gubią się w postmodernistycznej zabawie formą.

one, the concept of authentic being in *Vilnius poker* is analyzed.

The article draws the following conclusions: the authentic being is dialogical, polyphonic, polemic; the non-authentic being is monological-solipsistic-not asking, not polemic, not questioning the secrets of being, and telling only one “truth.” The monological being of the novel *Vilnius poker* is typical of *homo lituanicus* and *homo sovieticus* existential characters. The authentic being characterizes the protagonist Vytautas Vargalys. The dialogism of true existence is expressed by rebellious, unmasking being, the polemic with himself, the *gifts* of the world (*inner monologue*), and the others (*real dialogue*). The authentic being of Vytautas Vargalys is created from the senses (smell), bodies (eroticism), speaking, and musical dialogues. Unfortunately, the main character is unable to fully express his authentic being: the monological atmosphere, broken identity, and *non-telling* language are the main impediments to living a true dialogical life.

KEY WORDS: existentialism, postmodernism, postcolonialism, authentic being, deconstruction, dialogism, monologism, polyphony.

SŁOWA KLUCZOWE: egzystencjalizm, postmodernizm, postkolonializm, dekonstrukcja, byt autentyczny, dialogowość, monologowość, polifoniczność.

Gauta 2012 03 30
Priimta publikuoti 2012 07 20